

**Məcburi əməyə qarşı mübarizə:
İşəgötürənlər və Biznes üçün vəsait**

Nümunəvi təcrübənin öyrənilməsi

Məcburi, yaxud icbari əmək məsələsinə dair BƏT-in xüsusi fəaliyyət
proqramı
Sentyabr 2008

*Bu təcrübə hallarının öyrənilməsi ictimaiyyətə təqdim olunmuş vəsaitlərdən istifadə edilərək hazırlanıblı

Nümunə #1

Ölkə: Braziliya

Mal: Çuqun külçəsi

Sənaye: Maşınqayırma

məsələ

Aparılmış hesabatlara görə bu gün Braziliyada köləlik şəraitdə işləyən əməkçilərin sayı 25 milyona yaxındır. Bunların çoxu Amazon bölgəsində yerləşən düşərgələrdə işləyir və nəqliyyat, yemək, yaşayış yeri və ləvazimat üçün pul ödəməyə məcbur edilərək borc asılılığı tələsinə düşüb. Əməkçilər məşğulluğa könüllü şəkildə daxil olsalar da, əslində bunun səbəbkarları yaxşı maaş, iş şərtləri və mənfəət vədləri ilə insanları düşərgədə işləməyə həvəsləndirən “qatos”-lardır (işə cəlb edən agentlər). İşə qəbul olandan sonra, insanlar çox vaxt başa düşməyə başlayırlar ki, borca girdiklərinə görə və fiziki təcavüz hədə-qorxusundan onlar məşğulluqlarını dayandırmaq azadlıqlarını itiriblər.

Bu cür şəraitdə işləməyə məcbur edilmiş şəxslər borcları böyüdükcə işəgötürənlərinin və düşərgədəki silahlı mühafizə patrulunun əlindən qurtarmaq imkanından da məhrum olurlar. İş yerinə gələn kimi əməkçilərin əlindən işə qeydiyyat kartları alınır. Beləliklə onların müdafiə olunmaq hüquqlarından və müavinətlərindən faydalanmaq imkanının qarşısı alınır, bu isə formal sektorda işləyən əməkçilərin ixtiyarında olmalıdır. Əməkçilər uzun saatlar işləyir və çox vaxt uzun müddət ərzində maaşlarını ala bilmir; maaşlarını geri tələb etməyə də həvəs göstərməyən əməkçilər tələb etsələr heç pul almayacaqlar qorxusundan susurlar.

2006-cı ilin sonunda bir neçə əsas xəbərlərdə diqqət Avropa, Yaponiya və ABŞ-ın aparıcı maşınqayırma zavodlarındakı təchizat zəncirində yer almış məcburi əmək hallarına yönəldilmişdir. Braziliyada məcburi əmək halları öndə gedən çuqun külçəsi idxalçıların ağac kömürü ilə təchiz edən “ağac kömürü düşərgələrində” aşkar edilmişdi. Bu, Braziliyada məcburi əməkdən istifadə olunan əməliyyatların yalnız cüzi faizini təşkil etdiyinə baxmayaraq, həmin ağac kömüründən hasil olunan çuqun külçənin təxminən 90 faizi Birləşmiş Ştatlara idxal edilir.

Son illər ərzində Braziliya hökuməti məcburi əməyə qarşı mübarizədə bir sıra mühüm addımlar atıb. Bu addımlardan bir çoxu biznes icması ilə tərəfdaşlıq çərçivəsində atılıb. Məcburi əməkdən istifadə etməkdə təqsirləndirilmiş düşərgələrdə reydlər və araşdırmalar keçirmək məqsədilə 1995-ci ildə Xüsusi Mobil Müfəttiş Qrupu (Grupo Especial de Fiscalização Móvel) yaradıldı. Hökumətin əlində eləcə də “qara siyahı” var ki, burada kölə əməyindən istifadə etmiş şirkət və mülkiyyətin adları qeyd olunub. 2008-ci ilin ortalarına qədər bu siyahıda 200-dən artıq şəxs və müəssisənin adı sadalanırdı; bunların əsasən buynuzlu mal-qara yetişdirmə sahəsinə, sonra da ağac kömürü və şəkər sənayesinə aidiyyəti vardır.

2005-ci ilin may ayında Braziliyanın biznes sektoru vətəndaş cəmiyyətinin qrupları ilə birlikdə Kölə Əməyinin Aradan Qaldırılması üzrə Milli Saziş bağladı. 180-dən artıq şirkət və assosiasiyalar, buraya iri supermarket zənciri, sənaye və maliyyə qrupları da daxil olmaqla, Saziş altında öz imzasını atıb. Sazişin davamı olaraq “Sosial Müşahidə İnstitutu” Sazişi imzalamış tərəflərin apardığı fəaliyyət və nümunəvi təcrübə sənədləri üzrə yoxlama işini aparır.

Braziliya şirkətlərinin kollektiv fəaliyyəti

Braziliyanın çuqun külçəsi istehsalçıları üçün yaradılmış sənaye qrupu təchizat zəncirində məcburi əməyi aradan qaldırmaq üzrə iş aparır. 2004-cü ildən başlayaraq Vətəndaş Ağac Kömürü İnstitutu (VAKİ) əmək müfəttişlərini uyğunluğu qiymətləndirmək və sənaye üçün 1999-cu ildə tərtib edilmiş davranış məcəlləsini yaymaqdan ötrü ağac kömürü düşərgələrinə göndərilir. Qeyri-uyğunluq aşkar edildikdə tədarükçülərin sertifikatı əllərindən alınır və sənaye qrupunun üzvləri bundan sonra həmin tədarükçülərlə iş birliyinə xitam verirlər. Hökumət tərəfindən görülməli işi tamamlamaq məqsədilə VAKİ də "qara siyahı" tutur. Əlavə olaraq, 2004-cü ilin avqustunda Braziliyada 14 çuqun külçəsi şirkəti ağac kömürü hasilatında kölə əməyinə son qoyma üzrə müştərəkləşmə öhdəlik sənədinə öz imzasını atıb.

Braziliya şirkətlərinin fərdi fəaliyyəti

2007-ci ilin sentyabrında bir aparıcı dəmir filizi istehsalçısı bəyan etmişdir ki, kölə əməyindən istifadə edən düşərgələrdən ağac kömürünü satın alan çuqun külçəsi şirkətlərinin heç birinə artıq dəmir satmayacaqdır. Nəticədə, həmin istehsalçının müştəriləri məcbur qalmışdılar ki, məcburi əməyə birbaşa və ya dolaylı yolla onların aidiyyəti olmadığını sübut etsinlər, bunun üçün isə onlardan onu (10) öz sahəsində özəl audit tədbirini keçirməli oldu. Audit tədbirinin nəticəsi olaraq şirkət, məcburi əmək və ətraf mühit problemlərində ciddi pozuntulara istinad edərək öz təchizatını yeddi müştərisinə verməyi dayandırdı. Həmin müştərilərdən dördü ilə şirkət bundan sonra öz müqaviləsinə xitam verdi. Lakin, görülməli tədbir

nəticəsində, Braziliyanın həmin bölgəsində yeganə dəmir filizi hasil edən şirkət olduğuna görə, o, etimad əleyhinə tənzimləyicilərlə münaqişəyə düşməməkdən ötrü öz fəaliyyətini ehtiyatla davam etdirməli olmuşdu.

Braziliyadakı dəmir filizi şirkətlərdən biri Amazonda məcburi əməklə meşəsisləşdirmə arasında birbaşa əlaqənin olmasını qeyd etmişdi. O demişdir ki, dəmir filizi istehsalçıları ağac kömürünü qeyri-qanuni düşərgələrdən almaq məcburiyyətindədirlər, çünki əks təqdirdə ağac yandırma texnikasından istifadə edərək eyni kəmiyyətdə ağac kömürünü hasil etmək üçün bir çox on illiklər gözləmək lazım olardı ki, meşədəki ağaclar böyüsün. Bunun əvəzinə həmin şirkət öz işçilərini istifadə edir və tələb olunan ağacı yetişdirmək üçün şəxsi evkalipt meşəsinə malikdir.

ABŞ şirkətlərinin kollektiv fəaliyyəti

2006-cı ilin 4 dekabrında mətbuatda xəbər verildi ki, beş aparıcı avtomobil istehsal edən şirkət bir araya gələrək tədarükçülər üçün kollektiv treninqi təşkil etmişdir. Həmin treninqin mövzusu məcburi əməkdən istifadə etməklə ehtiyat hissələri buraxan tədarükçülərdən təchizat almaqdan vaz keçmək məsələsinə toxunurdu. Bu təşəbbüs ilk olaraq 2005-ci ilin oktyabrından başlayaraq Avtomatlaşdırılmış Sənayedə Fəaliyyət Qrupu (ASFQ) tərəfindən koordinasiya edilmişdir, sonra isə, Sosial Məsuliyyət üçün Biznes 2006-cı ildən başlayaraq buna başçılıq etməyə başladı. Təşəbbüsdən irəli gələn ilkin layihələrə, məcburi əmək də buraya daxil olmaqla, iş şərtləri ilə bağlı fərqli məsələlərə dair müştərək sənaye səsi vermək üçün birgə bəyanatlar daxil edilmişdir.

ABŞ şirkətlərinin fərdi fəaliyyəti

2006-cı ilin sonunda Blumberq hekayəsinin adına¹⁸ və ABŞ-in maşınqayırma sənayesində kölə əməyinin istifadəsinə həsr olunan digər mətbuat hesabatlarına cavab olaraq müxtəlif şirkətlər bir sıra tədbirlərin görülməsini qarşılarına qoydular, bunlar arasında:

- Braziliyada kölə əməyinə iz qoymuş çuqun külçəsinin satın alınmasını dərhal dayandırmaq; və
- Tədarükçülərdən çuqun külçəsini kölə əməyindən istifadə etmədən hasil etdiklərini təsdiq etməyə xahiş etmək, və bunu təsdiq edə bilməyən tədarükçülərlə biznesi dayandırmaq.

məsələdən alınan
ilkın dərs

İri maşınqayırma müəssisələrinin təchizat zəncirindən məcburi əməyi kökündən ləğv etmək və bu istiqamətində irəli getməkdən ötrü həmin məsələyə daha da böyük əməkdaşlıq sayəsində yanaşmaq sözsüz ki, mümkündür. Həm VAKİ müəssisəsinin, həm də ASFQ təşəbbüsünün nümunəsində görüldüyü kimi, şirkətlərin birlikdə işləmək istəyi artıq öz nəticəsini verməkdədir. Buna əlavə olaraq, kölə əməyi sayəsində ağac kömürünü buraxan çuqun külçəsi istehsalçıları dəmir filizi ilə təchiz etməyin arasını kəsmək üçün bir şirkətin atdığı addımlar düzgün istiqamətdə atılan addımdır. Lakin, müəyyən tədarükçülərə boykot elan etmək və ya fəaliyyətlərini əngəlləmək üçün atılan addımların etimad əleyhinə müddəalarla münaqişə yaratmadığını təmin etmək üçün hökumət səviyyəsində daha da böyük əməkdaşlıq yer ala bilərdi. Üstəlik, onların təchizat zəncirində məcburi

¹⁸ Maykl Smit və Deyvid Vorekos, "Müasir köləliyin sirli dünyası", *Blumberq Markets*, Dekabr 2006

əməyi “əbədləşdirən” dairəni qırmaq arzusunda olan ABŞ şirkətləri hökumətdən əlavə dəstək də ala bilərdilər.

Bunu da qeyd etməyə dəyər ki, həmin mübahisəyə qoşulmuş şirkətlərin bir çoxu adı gedən sənayenin əhəmiyyətli iştirakçılarıdır. Nisbətən kiçik şirkətlərin əlində olan vasitələr də bu məsələlərə reaksiya göstərmək üçün nisbətən məhduddur. Buna görə, bir sənaye müəssisəsinin tutduğu pro-aktiv mövqe, öz növbəsində olduqca mühüm nəticələr verə bilər.

Əlçatan ağac materialı məsələsi vacib məsələdir və bunu lazımi qədər qiymətləndirməmək olmaz. Çuqun külçəsinin hasil edilməsini ağac kömürü əsasından daş kömürü əsasına keçirmək faydalı ola bilər. Lakin, bunun nəticədə artan xərclərin öhdəsindən gəlmək üçün çuqun külçəsi istehsalçılarına maliyyə dəstəyi tələb oluna bilər.

Ağac kömürü hazırlanan düşərgələrdə aparılan audit və yoxlama işlərinə gəldikdə isə, bu işi təqdирə layiq şəkildə görən Braziliya hökumətinin Xüsusi Mobil Müfəttişlər Qrupu, və ona dəstək göstərən təcili və sürətli məhkəmə qərarları çıxarmaq və əməkçiləri azad etmək iqtidarında olan mobil məhkəmə orqanları oldu. Belə görünür ki, bu işdə həmin qrupla yaxından əməkdaşlıq edən tərəflər VAKİ auditorları, və ABŞ və Braziliyanın polad istehsalı sənayesinin biznes iştirakçıları olmuşdular.

Məcburi əməkdən istifadə edilmiş ağac kömürü düşərgələrinin hansı şəxslər tərəfindən idarə olunduğunu müəyyən etmək çətindir. Lakin, belə görünür ki, həmin düşərgələrlə çuqun külçəsinin istehsalçıları arasında güclü qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Mobil müfəttişlər tərəfindən bağlanan düşərgələrdə çuqun külçəsi istehsalçılarından (düşərgənin ağac kömürünü satın alanlar) fərdi

əməkçilərə əmək haqlarının geri qaytarılması tələb olunmuşdur. Çuqun külçəsi istehsalçılarının bazarda səlahiyyət daşıdıqlarına dair daha böyük aydınlığın gətirilməsi çox arzulanırdı.

Nümunə #2

Ölkə: Çin

Sənaye: Elektronika

Sənaye: Maşınqayırma

məsələ

Bu nümunə, diqqəti Çinin zavodlarında məcburi əməyin yer alması barədə bəyanatlara və buna cavab olaraq bir aparıcı ABŞ elektronika şirkətinin gördüyü tədbirlərə cəmləyir. Zavodlara iki fərqli şirkət sahiblik edirdi və hər ikisi ABŞ-ın transmilli şirkəti üçün ayrı-ayrı məhsullar yığırdı. Zavodlar arasında xüsusilə biri mətbuatın böyük “tənqid yağışına” düşmüşdü.

İş şəraitinin təsviri uzun saatlar işləməyə, sıxıntılı və qeyri-qənaətbəxş şəraitdə yaşamağa, yaşayış yerləri və yeməkləri üçün pul ödəməyə məcbur edilmiş, eləcə də işlədikləri yeri tərk etməkdən məhrum edilmiş əməkçilərdən alınmışdı. Əlavə olaraq, zavodda bəzi məhsulun istehsalında uşaq əməyindən istifadə və nizam-intizam tədbiri kimi əməkçilərin bir yerdə tərpənmədən uzun müddət ərzində durmaqları barədə də bəyanatlar edilmişdi. İlk öncə bəyanatlar İnternetə çıxışı olmayan hesabatlarda dərc edilsə də, buraya zavoddakı şəraiti əks etdirən bəzi foto şəkillər daxil edilmişdi. Həmin şəkillər sonradan beynəlxalq mətbuatda öz yerini tutdu. Hekayə əvvəl Birləşmiş Krallığın qəzetində dərc edildi, və çox keçmədi ki, o, Çinin bir biznes jurnalında da sonra öz əksini tapdı.

məsələyə biznesin verdiyi cavab

Barəsində söhbət gedən ABŞ şirkəti yuxarıda qeyd olunan bəyanatlara 3 günün içində irəli sürdüyü iddiası ilə cavab verdi. Öz cavabında şirkət, edilən bəyanatlara ciddi yanaşdığını və vəziyyəti araşdırmaq üçün müvafiq addımlar atacağını qeyd etdi.

Zavoda səfərlər edib, oradakı əməkçilərlə müsahibələr aparmaqla ABŞ şirkəti edilmiş bəyanatların araşdırılması üzrə işə başladı. Altı həftə içində görülmə tədbirlərin hesabatını o öz internet sahifəsində yerləşdirdi. Hesabatında qeyd edilirdi ki, zavoda ezam edilən audit qrupu kadrlar, əməliyyat və hüquq şöbəsinin işçilərindən yaradılmışdı və toplanan məlumatlar zavod işçiləri, idarə heyəti və inzibat işçilərinin qeydlərindən alınan bir çox informasiya mənbələri ilə qarşı-qarşıya tutuşdurularaq yoxlanılmışdı. Burada eləcə də qeyd edilmişdi ki, məcburi əmək üzrə audit keçirilərkən, saxta şəxsiyyət vəsiqələrinin axtarılması məqsədilə mühafizə heyətinin qeydləri də yoxlanılıb. Hesabat iş və yaşayış şəraiti, müavinət, əlavə iş saatları və əməkçilərlə rəftar məsələlərində aşkar edilmiş amillərlə yekunlaşdırılmışdı.

Şirkətin hesabatında məcburi əmək və ya uşaq əməyinə sübut tapılmadığı bildirilsə də, burada elan edildi ki, həftəlik iş saatları üzrə aparılmış müşahidənin nəticəsində bu rəqəmin şirkətin davranış məcəlləsində təyin olunmuş həftəlik işləmə saatlarının limitini üstələməsi aşkar edilib. Şirkət bildirdi ki, aparılmış iş nəticəsində tədarükçü həftəlik əlavə iş saatları limitinə uyğunluğu təmin etmək məqsədi ilə öz siyasətini dəyişməli olub. Buna əlavə olaraq, şirkət onu da qeyd etdi ki, əməkçilərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması tələb olunmuşdu, lakin tədarükçü, sonradan yaşayış

yerləri tikmək üçün əlavə torpaq sahəsinin satın alınması prosesini artıq başlamışdı.

Adı gedən tədarükçünün söylədiyinə əsasən, o, zavodu müştərisi üçün açıb və audit işlərini aparmaq üçün ona istənilən şəraiti yaradıb. Bunu da qeyd etməyə dəyər ki, həmin tədarükçü bu sənayedə vacib yer tutan və son illər ərzində sürətli inkişafına nail olmuş bir şirkət sayılır. Zavodundakı iş şəraiti barədə bəyanatlara aydınlıq gətirmiş ABŞ şirkətinin hesabatından həmin tədarükçünün razı qalması qeyd olunmuşdu. Eləcə də deyilmişdi ki, şirkətdə baş vermiş insident, əvvəlki illərə nisbətən şirkətin, hal-hazırda öz biznesini daha da açıq təqdim etməyə hazır olduğunu göstərdi.

Maraqlısı odur ki, insan hüquqlarının pozuntusu bəyanatlarına məruz qalmış şirkətlərdən cavab gözləmə siyasətini icra edən Biznes və İnsan Hüquqları Vasitələri üzrə Mərkəz öz yekun icmalında həmin məsələni şirkət buna cavab reaksiyası göstərmədən artıq öz həll yolunu tapmış bir məsələ kimi qələmə vermişdi. Bu cür göstərici ilə təqdim olunmuş yeganə nümunə hələ həmin məsələ olmuşdu.

məsələdən alınan ilkin dərslər

Adı gedən ABŞ şirkəti Çin zavodunda işləyən bütün əməkçilərdən haradasa 15 faizini istifadə edirdi. Həmin zavod digər aparıcı elektronika şirkətləri (mərkəzi küçə elektronika markaları) tərəfindən də istifadə olunurdu, lakin bu şirkətlərin həmin əhvalata reaksiya göstərməsi barədə qeyd olunmur. Lakin yenə də, bu faiz payı ABŞ şirkətinin audit işlərini aparmasını məhdudlaşdırmadı.

Əhvalatda Elektronika Sənayesinin Davranış Məcəlləsi (ESDM) də işıqlandırıldı, bu isə elektronika sektorunun xüsusi sənədi və həmin sənayedə fəaliyyət göstərən 40-dan çox şirkəti

(2008-ci ilin sentyabr göstəricisi) birləşdirən bir təşəbbüsdür. Bu təşəbbüsün məqsədi sənayenin təchizat zəncirində iş şəraitlərinin təkmilləşdirilməsindən ibarətdir. Əhvalat dərc edildiyi vaxta gəldikdə ABŞ şirkəti hələ olmasa da, Çində yerləşən həmin tədarükçü artıq ESDM-in üzvü olmuşdu. Lakin, audit və aşkarlanan amillərin təfəsilatı verilmiş hesabatda qeyd olunmuşdu ki, şirkət ESDM-ə tezliklə qoşulmaq niyyətindədir.

Şirkət hesabatı dərc edildikdən sonra çox keçmədi ki, beynəlxalq mətbuat müvafiq insan hüquqlarına aid məsələni işıqlandırdı və burada həmin əhvalatı öncə Britaniya və Çin mətbuatında dərc edən jurnalistləri iştirak etməyə dəvət etdi. Çində yerləşən subpodratçının bütövlüklə sərəncamında olan bir şirkət həmin jurnalistlərin şəxsi məlumatlarına əsaslanaraq atdığı böhtan məsələsi üzrə məhkəmə prosesini başladı. Məhkəmə prosesinin başlanması küllü miqdarda pul tələb edirdi və məsələ məhkəməyə veriləndən sonra jurnalistlərin aktivləri donduruldu. Jurnalistlərin yazdıqları onların qarşısına gətirildi və onların bu hərəkətləri tənqid altına qoyuldu. Sonra həm tədarükçü, həm də ABŞ şirkətinin ünvanına azad mətbuat QHT-ləri tərəfindən xahiş müraciəti gəldi ki, məhkəmə işi dayandırılınsın. ABŞ şirkəti məsələni həll etməkdə köməklik göstərmək üçün səhnə arxasında işlədiyini qeyd etdi. Bundan bir qədər sonra məhkəmə işi dayandırıldı.

Bu nümunə göstərir ki, cəld hərəkət etməklə və cavab reaksiyasında hərtərəfli olmaqla şirkət əsas məhsullarının istehsalı yerində iş şəraitlərinə dair narahatçılıq törədən məsələləri çözməyi bilmişdi. Üstəlik, həmin əhvalat digər istiqamətə vüsət alıb, mətbuat azadlığının həssas siyasi arenasına doğru hərəkət etməyə başlayanda, görünür ki, şirkət məsələyə aidiyyəti olan tərəf kimi qalmağa hazırlıqlı

idi. Amma, bu nümunə onu da göstərir ki, şirkət məcəlləsi ilə uyğunluğu təsdiqləmək üçün uzaq məsafədə yerləşən “outsorsinq” tədarükçülərinin olması çətinliklər yaradır. ABŞ şirkətinin ESDM-ə qoşulması bir daha həmin sənayeyə xas olan eyni çətinliklərlə üzləşən digər şirkətlərlə əməkdaşlıq şəraitində işləməyin dəyərini nümayiş etdirir.

Nümunə #3

Ölkə: İordaniya (Yordan) Sənaye: Geyim və parçalar

məsələ

Yordan, 2000-ci ildən bəri Yordan-ABŞ Azad Ticarət Razılığı (ATR) sayəsində ABŞ-la güzəştli ticarət razılığından faydalanmaqdadır. Bunun nəticəsi olaraq, Yordan zavodlarında iş şəraiti tam və açıq araşdırma əsasında öyrəniləndə, bu tədbirə iki ölkədə yerləşən şirkətlərlə yanaşı həm ABŞ, həm də Yordan hökuməti də cəlb olunmuşdu.

2006-cı ilin mayında ABŞ-ın Milli Əmək Komitəsi (MƏK)¹⁹ ABŞ-da yerləşən şirkətlər üçün məhsul istehsal edən Yordan boyu fəaliyyət göstərən parça fabriklərində iş şəraitinin yoxlanılmasına əsaslanan olduqca tənqi bir hesabat dərc etmişdi. Araşdırma, ABŞ bazarına güzəştli girişdən faydalanan İxtisaslaşdırılmış Sənaye Zonalarının (İSZ) fabriklərində aparıldı.

2006-cı ilin iyul ayınadək Yordanda 54 mindən artıq əməkçini çalışdıran ümumi olaraq özünə 110-dan çox şirkəti daxil edən 13 İSZ var idi. Amerikanın Yordandakı Ticarət Palatası qeyd edir ki, həmin İSZ fabriklərində işləyənlərin 66 faizi Çin, Banqladeş,

¹⁹ Milli Əmək Komitəsi, *İnsan Alveri və Qeyri-iradi Servituta dair ABŞ-Yordan Azad Ticarət Razılığı*, Nyu-York, 2006

ŞriLanka və Hindistandan gətirilmiş və “qonaq işçilər” kimi tanınan xarici əməkçilərdir. İSZ-lər birbaşa xarici investisiyalar almaq və yerli əhalini işlə təmin etmək üçün yaradılmış olsalar da, adı gedən fabriklərdə miqrant işçi qüvvəsinə üstünlük verilmişdi.

MƏK hesabatı sərt iş şəraitinin hərtərəfli araşdırılmasına başladı, buraya fiziki və seksual təcavüz, müavinətlərin verilib-verilməməyi, tələb olunan qida və su almaq imkanlarına məhdudiyyət, zəif yaşayış şəraiti kimi məsələlərə də diqqət vermək nəzərdə tutulmuşdu. Qonaq işçilər öz ölkələrində həmin işə qəbul edilmək üçün küllü miqdarda pul ödəməli idilər, Yordanda isə onlar vəd edilmiş maaşın yalnız bir hissəsini qazana bilirdi. Burada hələ digərləri də var idi ki, uzun müddət ərzində əmək haqqı üzü görməmişdilər. Bundan başqa, fabriklərə gəlib çatan kimi əməkçilərin pasportları müsadirə olunurdu. Əmək haqlarının miqdarı barədə şikayət olduğu halda isə, təcrübədə elə hadisələr olmuşdu ki, əməkçilər zorla öz ölkələrinə göndərilmiş və ödəyə bilmədikləri borcla qarşı-qarşıya qalmışdılar. Pasportlarını ala bilməyən və geri göndərilmə, həbs edilmə, döyülmə ya da qida və su təminatından məhrum olma təhlükəsi olmadan şikayət edə bilməyən əməkçilər həm Yordanda əməlli olalar ilişib qalmış, həm də öz ölkələrində aldıkları borcun böyük faiz dərəcəsi altına düşmüşdülər.

Üstəlik, Yordan qanunvericiliyinə əsasən, hətta İSZ-də işləmək üçün icazəsi olan qeyri-Yordan vətəndaşlarına həmkarlar ittifaqına qoşulmaq qadağan edilib, bu üzdən də özlərinə dəstək tapmaq vasitəsindən məhrumdurlar.

Qeyd olunan məsələ ictimaiyyət qarşısına qaldırıldıqdan sonra çox keçmədi ki, Yordan

hökuməti buna reaksiya verdi və Hindistan, Çin və ŞriLanka səfirliklərinin nümayəndələri ilə müşayiət edilən Əmək müfəttişliyi Nazirliyinin işçiləri məsələni araşdırmaq üçün İSZ-yə baş çəkildilər. Nəticədə, bir sıra cəza tədbirləri görülmüş və bir neçə təsisat bağlanmışdı.

Kollektiv tədbir

məsələyə biznesin
verdiyi cavab

2006-cı ilin 21 sentyabrında Amerikanın Əmək Federasiyası və Sənaye Təşkilatlarının Konqresi (AƏF-STK) ABŞ-dakı Milli Tekstil Assosiasiyası (MTA) ilə birlikdə ABŞ hökumətinə müştərək şikayətlə müraciət etdilər. Müraciətdə xahiş olunurdu ki, Yordanda əməkçi hüquqlarının “kobud şəkildə” pozulmasının nəticəsi olaraq ABŞ, mübahisənin həlli yolunu tapmaq üçün ATR-ın müvafiq tədbirlərini görməyə başlasın. Şikayətdə bildirilirdi ki, Yordan BƏT-in əsas əmək standartlarına hörmət etmək və Yordanın əmək qanununu effektiv surətdə icra etmək öhdəliyini pozur. Bu, biznes təşkilatlarının ticarət razılığı vasitəsilə həll etdikləri ilk (əməkçilərin hüququ barədə) məsələ idi.

Fərdi şəkildə göstərilən reaksiyalar

MƏK hesabatına birbaşa cavab olaraq şirkətlər aşağıdakı reaksiyalar göstərdilər:

Şirkətlərdən biri birbaşa fabriklərlə deyil, lakin malı satan firmalarla işlədiyini və bütün firma və fabriklərin həm yerli qanuna, həm də öz standartlarına əməl etdiyinə ümid bəslədiyini qeyd etdi. Şirkət aydınlıq gətirərək dedi ki, sadalanan 5 (beş) fabrikdən yalnız biri ilə iş görür, əməkdaşlıq etdiyi firmanın fəaliyyətini yoxlamaq üçün müvafiq tədbirlər görməyi qarşısına məqsəd olaraq qoyur və

nöqsan tapıldığı halda uyğunluğu təmin etmək yolunda fəaliyyət göstərməyi öz öhdəsinə götürür.

Digər geyim şirkətinin söylədiklərinə əsasən, adı gedən fabrikədən biri tanınan bir proqram tərəfindən attestasiya edilib. MƏK-in hesabatına cavab olaraq həmin şirkət öz araşdırma işini başladı və hesabatda qeyd olunan məsələlərin bəzilərini bir daha aşkar etdi. Şirkətin dediyinə görə, o, fabrikədə islahedici tədbirlərin görülməsi üçün səy göstərdi, lakin onu da qeyd etdi ki, onun fabrikə göndərdiyi mal sifariş bütünü fabrikə istehsalı potensialının yalnız 1 (bir) faizini təşkil edir. Şirkət belə bir nəticəyə gəldi: “nəticə etibarlı ilə bizim bu fabrikə heç bir təsir göstərmə vasitəmiz və ya danışmaq aparma qüvvəmiz yoxdur”. Aşkar edilmiş dəlillərin və fabrikə tərəfindən əməkdaşlıq üçün passiv mövqeyin nəticəsi olaraq həmin şirkət artıq oraya sifariş göndərməmək qərarına gəldi.

Distributor şirkətlərindən biri cavab reaksiyası olaraq 2006-cı ilin sentyabrında ərazidə öz daxili auditorları tərəfindən audit tədbiri keçirdiyini qeyd edir. Bundan sonra əraziyə ikinci dəfə 2006-cı ilin oktyabrında səfər edildi və bu zaman artıq vəziyyətin yaxşılaşdırılması nəzərə alınmışdı. Şirkət eləcə də öz narahatçılığını bildirərək demişdi ki, nəticəyə gəlib, sadəcə hər hansı bir fabrikə biznesi dayandırmaq qərarı çıxarılsa bununla həmin fabrikədə vəziyyətin yaxşılaşdırılması yolunda danışmalar aparmaq üçün təsir əldən buraxılar. Lakin, bu şirkət onu da bildirdi ki, “fabrikədə həbsxana əməyi kimi pozuntular aşkar pozuntulardır, bu dərhal tədarükçü fabrikə biznesin dayandırılmasına gətirib çıxarır”. Nəhayət qeyd olundu ki, həmin şirkət Yordan hökuməti, digər şirkətlər və BƏT ilə əməkdaşlıqda bu məsələlərin həlli yolunda iş aparır.

Bu məsələyə cəlb olunmuş tərəflər Yordan və ABŞ hökumətləri olsa da, aydındır ki, fabriklərin şəraitinə görə məsuliyyət daşımali tərəf kimi həmin fabriklərdən mal alan firmalar da çıxış etməlidir. ATR-ın Yordanla bağlı güddüyü ali məqsəd yerli əməkçiləri işlə təmin etmək və birbaşa xarici investisiyaları ölkəyə cəlb etmək idi. Lakin, belə əmələ gəldi ki, fabriklərdə iş yerlərini tutmaqla olduqca əzablı vəziyyət altında işləmək üçün böyük sayda miqrant əhali Yordana gətirilmişdi.

Görünür, vəziyyəti yaxşılaşdırmaq məqsədilə adı gedən hökumətlər, tədarükçü fabriklər və BƏT ilə kollektiv şəkildə işləməyə şirkətlərin potensialı var. Şirkətlər eləcə də həmin fabriklərin təchiz etdiyi digər şirkətlərlə iş birliyini yaratmaq imkanlarını axtarmalıdır. Lakin, belə problemlərin həllində səy göstərməyə çalışan nisbətən kiçik tədarükçülər bir məsələ ilə qarşılaşır. Əgər onlar mühüm bir təchizat zəncirinin hissəsidirlərsə, onda onların təsirinin də məhdud olması mümkündür. Belə hallarda, müxtəlif ölçülü şirkətlərin bir çoxu ilə birgə həmin məsələlər üzərində işləyən pro-aktiv sənaye təşkilatı müsbət və təqdire layiq effektə malik ola bilər.

Nəhayət, MƏK-in apardığı işdən və şirkətlər tərəfindən atılan növbəti addımlardan aydın görünür ki, audit tədbirlərinin effektivliyində böyük fərq yer almaqdadır, xüsusilə də məcburi əmək hallarının aşkar edilməsi və sənədlərlə təsdiqlənməsində. Misal üçün, burada fabrik menecerlərinin əməkçilərə göstəriş verməkləri qeydə alınmışdı. Bu göstərişlərdə əməkçilərə auditorların suallarına necə cavab vermək qaydası başa salınırdı.

Nümunə #4

Ölkə: ABŞ

Mal: Çiy Qida Məhsulu

Sənaye: Kənd təsərrüfatı və Qida

məsələ

Məcburi əmək vəziyyətlərindən ABŞ-ın fermalarında əziyyət çəkən fərdi əməkçilərin əksəriyyəti Meksika, Qvatemala və Haitidən gələn miqrant əməkçilərdir. Həmin şəxslər bəzən birbaşa öz ölkələrindən insan alveri nəticəsində buraya işləməyə göndərilir, ya da çox vaxt Birləşmiş Ştatlara gəlmiş vaxt hədəfə alınır.

Bir sıra məcburi əmək vəziyyəti, Floridada yerləşən ferma əməkçiləri tərəfindən 1993-cü ildə təsis edilmiş İmmikali Əməkçilərinin Koalisiyası (İƏK) ilə sənədləşdirilmişdi. İƏK özünü cəmiyyət əsaslı əməkçi təşkilatı kimi təsvir edir. Bu təşkilatın üzvləri Floridada aşağı əmək haqqı ödənişli iş yerlərində işləyən Latin, Haiti və Mayan Hindu mənşəli immiqrantlar təşkil edir.

İƏK-in məlumatlarına əsaslanaraq, Florida fermalarında məcburi əmək istifadə olunur. Məcburi əmək təcrübəsi, uzun saatlar iş tələb olunub, sonra isə nəqliyyat, zəruri ləvazimat və avadanlıqları üçün maaşlarından pul tutulduğuna görə əməkçilərin düşdüyü borc asılılığı nəticəsində yer almaqdadır. Bəzi hallarda əməkçilər qazandıqları maaşı uzun dövr ərzində heç ala da bilmirlər. Bu insanlar düşərgələrdə saxlanılır, qənaətbəxş şəraitdə yaşayırlar və çox vaxt silahlı mühafizə dəstəsinin nəzarəti altında qalır. İƏK fermadakı əməkçilərlə gizli işləyərək məcburi əmək hallarının məhkəmə təqibini çıxarmaqda həlledici rol oynayır.

Qənaətbəxş şəraitlə bağlı bir neçə əhvalat barədə məruzə verilmişdi və 2007-ci ilin 19 dekabrında meyvə yığan vəzifəsində işləyən 3 (üç) miqrant əməkçi onları işə götürənin əlindən qaçmış və buna səbəb kimi onların saxlandığı şəraiti qeyd etmişdi. Öz açıqlamalarında onlar borca salındıqlarını, döyüldüyünü və su və hamama görə pul ödəməli olduqlarını bildirmişdilər.

İƏK öz diqqətini əsas məsələyə, bu əməkçilərin olduqca az maaş aldıklarına yönəlmişdi. Həmin əmək haqları 1980-ci ildən bəri yalnız cüzi dərəcədə yaxşılaşdırılmışdı. Beləliklə, təşkilat, əvvəla hədəfə fərmanın idarə olunması vəzifəsini daşıyan pomidor yetişdirənləri alaraq öz xüsusi təşviqatını başladı, sonra isə diqqəti qlobal miqyasda tanınan beynəlxalq qida markasına sahib olan şirkətlərə yönəltdi.

məsələyə biznesin
verdiyi cavab

İƏK-in apardığı təşviqatlara cavab reaksiyası olaraq beynəlxalq qida markaları öz təchizat zəncirində məcburi əməyin aradan qaldırılmasına cəlb olunmuşdu.

2005-ci ilin martında həmin marka şirkətlərindən biri Floridanın fermalarından satın aldığı hər 1 (bir) kilo pomidora əlavə 2 sent ödəməyə razılaşdı. Bu addıma getməklə yanaşı həmin şirkət şərt də qoydu ki, bundan belə o yalnız verilən pulun birbaşa fərdi əməkçilərə çatmasına zəmanət verən tədarükçü ilə iş görəcək. Digər marka sahibi olan şirkət buna oxşar razılığı 2007-ci ilin aprelində əldə etdi. Bu razılığa pomidor yetişdirənlər üçün davranış məcəlləsi hazırlamaq və həmin məcəllə ilə uyğunluğu yoxlamaq işində ferma əməkçilərinin cəlb olunmasını artırmaq öhdəliyi daxil edilmişdi.

İƏK öz mövqeyində hədəfini meyvə-tərəvəz yetişdirənlərdənsə daha çox “fast-food” (tez

hazırlanan yemək) nəhənglərinə tutmaqda davam etdi, amma 2008-ci ilin mayında marka sahibi olan bir şirkət ferma əməkçilərinin iş şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün İƏK ilə birgə işləməyə qərarlı olduğunu elan edəndən sonra İƏK həmin şirkətə qarşı yönəldilmiş təşviqatını dayandırdı.

Fast-food sənayesinin liderləri əmək haqlarının qaldırılması proqramında iştirak etməyə öz razılıqlarını verdi və İƏK ilə birgə sənaye boyu görülən tədbirdə iştirak etməyi öhdələrinə götürdü. Meyvə-tərəvəz yetişdirənlərin bunda iştirak etməyini həvəsləndirmək məqsədilə marka sahibi olan şirkətlərdən biri öz öhdəsinə maaşların qaldırılması nəticəsində tədricən qalxacaq vergilər və inzibati xərclərin ödənilməsini götürdü. Həmin şirkət və İƏK eləcə də “sıfır dərəcədə dözümsüzlük” təlimatını qəbul etdilər. Bu təlimat, meyvə-tərəvəz yetişdirənlərin qeyri-qanuni fəaliyyəti onların dərhal təchizat zəncirindən çıxarılması ilə nəticələnəcəyini təyin edirdi. Şirkət həmçinin öhdəsinə meyvə-tərəvəz yetişdirənlərin davranış məəcəlləsinə uyğunluğunu yoxlamaq işində ferma əməkçilərinin iştirakını təmin etməyi götürmüşdü.

məsələdən alınan ilkın dərslər

Bu nümunənin öyrənilməsi miqrant əməkçilərə dair məsuliyyətli biznes təcrübəsinin daha geniş kontekstində öz yerini alır. 2007-ci ilin martında Yoxsulluq üzrə Cənubi Hüquq Mərkəzi (YCHM)²⁰ tərəfindən dərc edilmiş tədqiqatda qeyd edilir ki, qonaq işçi proqramı ilə Birləşmiş Ştatlara miqrant əməkçi kimi gələn şəxslər zorakılığa məruz qalmaq təhlükəsi altındadırlar. Hesabatda deyildi ki: “işgötürənə bağlı qalıb, hüquqi resurslara məhrum olan qonaq işçilər:

²⁰ Kələliyə yaxın: Birləşmiş Ştatlarda Qonaq işçi proqramı, Mart 2007. Tanış olmaq üçün: www.splcenter.org

- Əmək haqqı məsələsində daim aldadılırlar;
- Az təminatlı (aşağı maaşlı), müvəqqəti iş imkanlarını əldə etmək məqsədilə öz gələcəklərini girova qoymağa məcbur edirlər;
- Əslində işəgötürənlərin ya da sənədlərini əllərindən alan əmək dəllallarının əsirliyində saxlanılırlar;
- Bərbad şəraitdə yaşamağa məcbur edirlər; və
- İş yerində aldıkları zədələrə görə tibbi müavinət almaq imtiyazları rədd edilir”.

İƏK-in apardığı təşviqatda və həmin məsələ ilə bağlı informasiya vasitələrinin sonrakı fəaliyyətində diqqət əsasən, nəticədə məcburi əməyə gətirən iş şəraitinə deyil, amma əməkçilərin aldığı aşağı səviyyəli əmək haqlarına yönəldilmişdi. Lakin, hətta daha çox şirkət əməkçilərə 1 kilo pomidor üçün əlavə 2 sent ödəməyə başlasa idi də, məcburi əmək şəraiti hələ də öz yerini möhkəm tutmaqda davam edə bilərdi və bu məsələ hələ də həllini tapmaq üçün öz vaxtını gözləməli olacaqdı.

Burada yarana biləcək təhlükə ondan ibarətdir ki, mübahisəyə qoşulmuş şirkətlər əlavə sent məsələsinə diqqətlərini cəmləməklə, bunu YCHM-in hesabətində yer almış və məcburi əmək halları ilə əlaqəsi olan daha mühüm və geniş yayılmış problemin həlli zərərinə edirlər.

Üstəlik, burada əməkçilərin öz ölkələrində hələ olaraq ABŞ-ın kənd təsərrüfatı sektorunda işlə təmin olunmasının məsuliyyətini çəkən özəl məşğulluq agentlikləri barədə veriləcək suallar üçün

imkan yaranır. Hal-hazırda bu sənaye hələ də tamamilə nəzarətsiz şəkildə qalmaqdadır, belə ki, ABŞ-a gələn əməkçilər üstünə həddindən artıq böyük faiz dərəcəsi qoyulmuş borca bağlı qalırlar. ABŞ-ın yerli qanunvericiliyi əməkçilərin səyahət və viza xərclərinin onlara geri qaytarılmasını tələb etsə də, borcun tam olaraq qaytarılması təcrübəsi yalnız nadir hal daşıyır.

Ümid edilir ki, İƏK-in apardığı iş vasitəsilə açıq hədəfə alınmış şirkətlər də pomidor yetişdirənlərin sərəncamına əməkçilər göndərən agentlikləri yoxlayacaq. Bir neçə şirkət, müvafiq sənaye üzrə təşkilat, hökumət orqanları və BƏT-in birgə göstərdiyi səy nəticəsində adı gedən məsələyə qarşı proaktiv tədbirlərin görülcəyinə də ümid var. Afina Etik Prinsiplərinin imzalanması və irəli sürülməsi ilə başlanmış ilkin iş bu kontekstdə istinad ediləcək faydalı vasitədir²¹.

²¹ <http://www.endhumantraffickingnow.com>

